

SZÖLLŐSY ÉVA

A szótári ageizmus ellen: miért és hogyan?

Ageism in the dictionary: why it should be avoided – and how

Everyone has an interest in views and attitudes concerning old age. We live in the prison of our unconscious, carrying harmful prejudices from our early childhood onwards. Entries, and especially examples, in our dictionaries that reflect old age play an important role in shaping these attitudes and views. It is the responsibility of the lexicographer to avoid unfair negative distinctions that portray old age from an ageist perspective. Progress in social psychology has made it possible and indeed necessary to reduce, even if we cannot entirely eliminate, the negative messages conveyed by our dictionaries about old age. A more positive approach can improve our quality of life as we age, help us take better decisions, and even extend our life span. In this paper, examples from the *Értelmező Szótár+* Hungarian student dictionary are used to demonstrate the practical applications of the theory presented. The term “example sentence paradox” is introduced for cases when an example sentence, in spite of its blatantly ageist content, illuminates the sense and usage of a headword so exceptionally well that its employment in the entry is nevertheless justifiable.

Az európai lexikográfusok 2014. évi soros EURALEX konferenciáján nemzetközi szaktektintély, Rosamund Moon plenáris előadása hívta fel a figyelmet a szótári *etnocentrizmus*, *szexizmus* és *ageizmus* elkerülésének fontosságára (Moon 2014). Az etnikumok gondos kezelése régi követelmény (vö. Béjoint 2000: 128–129), általában ügyelnek rá a szótárak;¹ a szexizmus ellen sokkal kevésbé, pontosabban kevésbé védekeznek;² az emberek életkor szerinti megkülönböztetésének megnyilvánulásai tudomásom szerint Moon előadásával kerültek először napirendre.

A lexikográfiai kézikönyvek rendre hangsúlyozzák, hogy a szótárak egyrészt tükrözik annak a helynek és kornak az uralkodó ideológiáját, amelyben létrejönnek, másrészt különös tekintélyükkel, *autoritásukkal* hatnak a használóik gondolatvilágára, véleményformáló erejük van (részletesen például Béjoint 2000: 121–139; magyar áttekintés Pajzs 2009). Magyarország csak a legutóbbi időkben és lassan kezd *szótárolvasó* nemzetté válni, a hazai köztudatban ezzel párhuzamosan várható (ma még ismeretlen időtartamú fáziskéséssel) a szótárban akarva-akaratlanul benne rejlő *politikum és ideologikum* jelentőségének széles körű felismerése.

¹ Moon kibővíti az óvatosságot igénylő elemek körét.

² A *szexizmus* megkövesedett rossz szakszó: a biológiai nemeket idézi fel, de rendszerint a társadalomban betöltött nemi szerepek (gender) méltánytalan kezelését jelöli.

Szótáraink szövegében kevés munka vizsgálta különféle ideológiai töltetek megnyilvánulását.

A modern magyar értelmező szótár műfaját megteremtő *ÉrtSz.*³ valamennyi (*szoc e*) azaz „szocializmus előtti” minősítésű címszavát összegyűjtötte és jegyzetekkel közreadta Sherwood (2000).⁴ Olyan szavak, illetve jelentések kapták ezt a minősítést az 1950-es években, amelyeket a hatalom legszívesebben kihagyatott volna a szótárból mint a szocializmusnak hála többé már nem létező dolgok nevét (például *munkanélküli, tőzsde, utcalány*). Az *ÉrtSz.* 3–7. kötete készítésének ideológiai támogatásáról, egyszerűbben szólva a cenzori felügyelet abszurdításairól többször is írt Kontra (1994, 1994/95, 1997, 2000). A cenzúrázás szükségessége az 1–2. kötet forgalomba hozatala után derült ki, ezeket tehát úgy kellett módosítani, hogy az újnyomáskor a változtatásoknak minél kevesebb látható nyoma maradjon. Az eredeti és a cenzúrázott szövegeket mikroszkopikus vizsgálattal vetette össze Szöllősy (2009). Az etnikumok tisztelgésben tartásának abszurd példája, hogy a *tót* szót a cenzúra minden példamondatból, így a Mikszáthtól vett idézetekből is törölte. Nem a szótárak felől, hanem egyes szavakból és kifejezésekből indulnak ki Czigány (1999) eszmefuttatásai; *Allamosított szavaink átvilágítása, avagy szótáríróink diszkrét bája* című briliáns esszéjében felmutatja nagyjából félszáz szavunk korszakfüggő szótári sorsát.

A szexizmus megnyilvánulásait az észti Ilves (2005) tárgyalta egy szerény terjedelmű, ám igényes dolgozatban a magyar és finn, illetve magyar és észti nyelvpárú szótárakban. Doktori értekezésemben (Szöllősy 2013/2015) több szempontból részletesen elemeztem a férfiakról és a nőkről kialakuló képet öt modern értelmező szótárunkban (*ÉrtSz.*, *ÉKsz.*, *ÉKsz.*², *KDsz.*, *ÉrtSz+*)⁵. A mi szótárhasználatunkra nem az olvasgatás jellemző, hanem alkalmyszerűen keresünk meg egy-egy szócikket, ezért előljáróban (az egész vizsgálat előfeltételeként) utánanéztem, hogy véletlenszerűen egyszer látott mondatoknak lehet-e érdemi hatása a szótár használójára. A kemény kísérleti módszerekkel dolgozó szociálpszichológia hosszú évekkel korábban már bebizonyította, hogy egy-egy sztereotip közlésnek nagyon is hatása lehet egy-egy későbbi véleményalkotásunkra anélkül, hogy az összefüggésnek (a hatás működésének) tudatában lennénk (Szöllősy 2013/2015: 14–17).

Ez a dolgozat elsőként vállalkozik a szótári ageizmus hazai vizsgálatára. A férfiak és a nők szótári képének elemzése a példamondatokon túl kiterjedt teljes szócikk-szövegekre, és az illusztrációkra is. Mivel az öregeket szerepeltető példamondatok

³ *ÉrtSz.* = Bárczi Géza – Országh László (1959–1962, főszerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

⁴ Angol nyelven, angol fordítással.

⁵ *ÉKsz.* = Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (1972, szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

*ÉKsz.*² = Pusztai Ferenc (2003, főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. 2. átdolg. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KDsz. = Grétsy László – Kemény Gábor (1992, szerk.): *Képes diákszótár*. (Illusztr. Balogh Jenő.) Budapest: Akadémiai Kiadó.

ÉrtSz+ = Eöry Vilma (2007, főszerk.): *Értelmező szótár+ I–II*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

hatásmechanizmusa bonyolultabb, ez az írás egyetlen szótár szerkesztői példáival magyarázza mondanivalóját.⁶

Az ageizmusról

Előretolakodik a közhelyes kérdés: mikortól „öreg” az ember? Az 1. tábla három szempontból tanulságos: (1) mutatja a bizonytalanságot; (2) a háromféle besorolás egyetlen közös eleme a 74 és 75 évet elválasztó vonal, erről a fontos határról még szó lesz (eddig a korig jellemzően fiatalabbnak tartjuk magunkat a tényleges korunknál, és jellemzően ekkor változnak meg az öregségről vallott nézeteink); (3) megerősített abban, hogy az *öreg* és *idős* szavakat ebben a dolgozatban szinonimaként használhatom.

A WHO szerint (Urfi 2009)		A demográfusok szerint (Fülöp 2011)		Gerontológiai szakmunka szerint (Fülöp 2011)	
öregedők	60–64			idősödő	60–74
idősek	65–74	idős	65–74		
öregesek	75–89	öreg	75–84	idős	75–89
aggastyánok	> 90	aggastyán	85–	agg	90–

1. tábla. Hány évesen „öreg” az ember?

Az életkor szerinti megkülönböztetés az *age* 'életkor' szó alapján, a *rasszizmus* és *szexizmus* szavak mintájára kapta az *ageizmus* nevet. A fogalom és a szó az amerikai Robert N. Butler nevéhez és az 1969-es évhez kötődik, először kifejezetten az öregek hátrányos megkülönböztetését jelölte. Utóbb elvileg mindenféle életkor szerinti megkülönböztetésnek ez lett a neve, de gyakorlatilag szinte mindig az öregekre nézve méltánytalan véleményt és eljárást jelent (Jászberényi 2012).⁷

⁶ Az *ÉrtSz+* példáival, a második részben.

⁷ Angol szövegben néha *agism* is. – A magyarban indokolt kötőjeles *age-izmus* írásmódot ennek a dolgozatnak a szövegekörnyezeteiben modorosnak találtam, bár kiválóan funkcionál, ha csak alkalmasszerűen fordul elő (például Sándor Klára: *Nyelvpolitizálás*. http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=108029:nyelvpolitizalas-tizenhatodik-resz-107183&catid=68&Itemid=133). – Ötletes magyarázati kísérlet volt az *aggizmus* (Pecze 2007), de nem járható sikerrel. A *rasszizmus* szó nem emeli ki valamelyik bőrszint, a *szexizmus* nem emeli ki valamilyen hovatartozást, az *ageizmus* sem emeli ki egy korosztályt. Az *agg* kiemelt volna egyetlen életkori csoportot. Az eredményt megjósolhatta két nemzetközi szónak a korábbi sorsa: nem vált be az *adultizmus* (*adult* 'felnőtt'), amely nagy ritkán a fiatalokkal szembeni előítéletességet jelenti, és kemény ellenállásba ütközött a *jeunizmus* (*jeune, jeunesse* 'fiatalember, fiatalság'), amely elvileg az idősekkel szembeni előítéletességet jelentené (Jászberényi 2010). – Huszár Ágnesnek köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet a *korizmus* szóra. Ez a tükörfordítás a google alapján többféle értelemben használatos. Az RTL *Csak csajok* műsorából idézett videón az 50 feletti nők problémáját jelenti (<http://www.rtlklub.hu/musorok/csakcsajok/videok/166487>), a www.katya.blog eoldal.hu szerint szintén a nők diszkriminálását, de 15–20 évvel fiatalabb kortól: „egy nő addig nő, amíg el lehet adni vele valamit”. Ezekben az esetekben *korizmus* = *ageizmus* + *szexizmus*. A www.korkontrolltarsasag.hu a 65 év feletti betegek diszkriminálását érti korizmuson, végül a [fecseg.hu](http://www.fecseg.hu) általában az idősebbekkel szembeni diszkriminációt. Ám rögtön azt is megtudtam, hogy a *szexizmus*hoz hasonlóan már az *ageizmus* sem „trendi”, mert az új sláger a *méretizmus* (*sizeism*). (Böngészések: 2015. 01. 02. és 2015. 01. 12.)

Az ageizmusról a magyar olvasó rengeteg információt találhat a Zsigmond Király Főiskola *Gerontoeducáció* című időszaki kiadványában. A ZsKF honlapjáról elindulva a teljes anyag olvasható az interneten, és onnan pdf-formátumban le is tölthető. Ugyancsak elérhető a főiskola *Gerontoeducációs Kutatóközpontja* által szervezett képzések egyes előadásainak diasorozata. Ez a központ 2009 őszén jött létre, fő feladatának azt tekinti, hogy „az időseket minél tovább a munkaerőpiacon tartsa, a kiesetteknek segítsen oda visszakerülni, illetve az aktív időskor lehetőségeit kutassa és ajánlja fel az ötven év felettieknek” (Jászberényi 2011). Ebből természetesen adódik, hogy az *egészen életen át tartó tanulás kérdései és az öregek jogainak védelme* állnak a középpontban.

Ma már számos más intézmény (a legrangosabbak közül például az ELTE PPK) kínál különféle kurzusokat a nyugdíjas korosztálynak. Ezt a tevékenységet ki kell azonban egészíteni az ageizmus mibenlétének mélyebb megismerésével, hogy világosan lássuk: (1) az öregek diszkriminálása számos tekintetben eltér bármelyik más társadalmi csoport diszkriminálásától; (2) igazán hatékony ellenszert még nem ismerjük, de azt bizottsággal állíthatjuk, hogy (3) mindenekelőtt saját szemléletünket (önnon tudatunk elől rejtőzködő véleményalkotásunkat) kell megismernünk egy új, pozitívabb társadalmi összvélekedés és gyakorlat kialakítása érdekében; (4) a jövő befolyásolását a kora gyermekkorban kell elkezdni. A szociálpszichológia eredményei máris sok tanulsággal szolgálnak; ennek a dolgozatnak a közvetlen célja ilyen eredmények ismertetése és hasznosításuk bemutatása egy értelmező szótár példáján.

Az ageizmus elleni fellépés önmagunk és a következő generációk pszichés (sőt testi) egészségének védelme. A tankönyvek, a média valamennyi ága, a reklámok, a dokumentarista és szépirodalom, a film, általában a művészetek mind jobbitó célú elemzésekre várnak: a negatív jelenségek kimutatásán és számlálgatásán túl lehetőség szerint jobb megoldások bemutatásával. A jelen dolgozatnak az is célja, hogy más műfajok hasonló vizsgálatára ösztönözzön.⁸

Az ageizmus sajátosságai⁹

A rasszizmus, a szexizmus és az ageizmus építőkövei egyaránt a sztereotípiák, az előítéletek és a diszkrimináció. A sztereotípiák úgy alkot véleményt egy-egy csoportról, hogy ezt a véleményt a csoport minden tagjára azonosan érvényesnek tekinti (*Az öregek mindent lassabban csinálnak*). Az előítélet érzelmeket is mozgósít a csoportot illetően (*A zebrán totyogó nyuggerek mindenkit idegesítenek*), a diszkrimináció pedig cselekvésben nyilvánul meg (*Mozduljon már, tata, feltartja a sort!*). Az általánosan érvényes példák mögött lényeges különbségek bújnak meg a bőrszín vagy a gender

⁸ Példamutató Jászberényi (2008) tévéreklám-elemzése: egy korábbi karácsonyi-újévi időszak 350 reklámja közül egyetlen minden tekintetben pozitívan minősíthetőt talált, Pécsi Ildikó tisztítószert ajánl benne, tehát az idősebb ember átadja a tapasztalatait. – Ebből a reklámból azonban sajnos ájtött egy erős negatív üzenet is: kiváló színésznő idős kori értékvesztése, neve már csak „mint akármely mosóporé”. Magam az utóbbi évekből egyetlen kifogástalan reklámra emlékszem, az Aldi 50+ háziasszonyainak egyike állította, hogy „egy kis vendéglátás még belefér”, kellemesen töltötte az időt a barátnőivel, nem ajánlott semmiféle gyógyszer, és nem volt célja, hogy a kisuokakéval azonos energiával vihancoljon.

⁹ Az ageizmus mélyebb tárgyalására itt nincs mód, és nem is látszik szükségesnek, az ismertetésében hivatkozott irodalom bőségesen tartalmaz további részleteket és hivatkozásokat.

szerinti megkülönböztetés és az öregek megkülönböztetése között: az ageizmusnak egyedülálló jellemzői vannak.

Az öregek az egyetlen olyan diszkriminált csoport, amelybe (szomorú kivételektől eltekintve) végül mindannyian beletartozunk. Szeretnénk sokáig élni, és nem szeretnénk megöregedni – ez a közhelyes ellentmondás húzódik meg az ageizmus legmeglepőbb sajátossága: implicit (rejtett, tudat alatti) működése mögött.

Az ageizmus *rettegett későbbi önmagunkat* sújtó előítélet (Nelson 2005, 2011). Önmagunk érdekében kell tenni ellene, amihez tudatosítani kell a mibenlétét a felnőtt és a felnövő új generációkban, sőt tudatosítani kell az öregség pozitívabb szemléletéből adódó valós előnyöket, amelyekről általában igen keveset tudunk (és azt a kevés információt is bizalmatlanul fogadjuk).

Az ageizmusnak nincs szervezett képvisellete

Nem léteznek az öregeket kifejezetten gyűlölő társadalmi csoportok, kirívó *deklarált* öregellenességgel nem lehet találkozni. Az ageizmus nem nyilvánul meg olyan egyértelmű, explicit ellenség formájában, amellyel szemben egyértelmű, explicit harcot lehetne hirdetni. Ezzel szemben mélyen gyökerezik bennünk egy észrevétlenül működő és így kontrollálhatatlan ellenségesség, amelyet (nyilvánvaló ellenség híján) különösen fontos megismerni (Cuddy–Fiske 2004: 51).

Az ageizmusnak nincs szervezett ellenzéke

A lépten-nyomon megnyilvánuló ageizmust a társadalom hallgatólagos jóváhagyása kíséri, nem szankcionálják sem a törvény erejével, sem etikai-emberiességi alapon. Nincs másik embercsoport, amelyekkel szemben ilyen szabadon kifejezhetjük akár az ellenséges érzéseinket is (bár nem szerveződünk ellene).¹⁰ A társadalom szótlánul elfogadja az öregekkel kapcsolatos önnön idegenkedő, negatív érzéseit. Az idősek diszkriminálása (a børszín szerinti diszkriminációhoz vagy akár a nők hátrányos megkülönböztetéséhez képest) nem vált ki hangos ellenállást, könnyen észrevétlen marad, elkövetése nem számít szégyenletesnek (Cuddy–Fiske 2004: 51). Sokszor nem is gondoljuk, hogy sztereotípiákat vagy előítéletet hallunk vagy fogalmazunk meg, az állításokat egyszerű igazságként kezeljük (Nelson 2011: 40).¹¹ Számos országban léteznek az idősek jogait védő törvények és/vagy rendeletek (lásd például a fentebb említett *Gerontoedukáció* ismertetéseit), ám ezek könnyen kijátszhatók.

A polgárjogi mozgalmakat és a feminista mozgalmakat elsősorban a hátrányokat szenvedő csoportok tagjai vezették: afroamerikaiak és nők. Az öregek azonban (akik önmagukkal szemben valójában a fiatalokat preferálják) nem jó szószólói saját ügyüknek (Levy–Banaji 2004: 69).

¹⁰ „[A] legsúlyosabban és legszabadabban, mindenféle következmény és szájhúzás nélkül diszkriminált tömeget ma az ötven fölöttiek jelentik [...]” Sándor Klára: *Nyelvpolitizálás*. http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=108029:nyelvpolitizalas-tizenhatodik-resz-107183&catid=68&Itemid=133.

¹¹ Az öregek valamikor a tapasztalatok, a tudás nagy tiszteletben álló letéteményesei voltak. A változás okairól lásd például Cuddy–Fiske (2004: 12–13), Nelson (2005: 209, 2011: 39).

Az ageizmus kora gyermekkorban kezdődik

A gyerekek már egészen kis korukban ismerik az öregség sztereotípiáit. Lényegében mindegy, hogy a környezetük, elsősorban a család explicit közléseiből sajátítják-e el őket, vagy a *Szegény nagy nem tud ilyen gyorsan jönni* mondatokból, a nagy ténylegesen lassú tempójából, vagy akár mesealakok tulajdonságaiból¹² alakul ki a kedvezőtlen összbemérés (Levy–Banaji 2004: 63–64). Számukra az öregségnek nincs önmagukat érintő relevanciája, ezért nincs pszichés igényük a negatívumok elleni védekezésre. Maguk körül évtizedeken át túlnyomó többségben ezeket tapasztalják, nemigen szereznek idős embereket „egyedítő” pozitív információkat. Felnőttként is igyekszünk távolságot tartani a mentális és fizikai leépülés jegyeitől, és ezzel kizárjuk magunkat a sztereotípiákkal nem egyező tapasztalatokból, amikor az idősebbeket esetleg pozitívanabban ítélnénk meg, mint a fiatalabbakat (Cuddy–Fiske 2004: 18–19).¹³

Az öregek szellemi és fizikai deficitjét a fiatalok nem az öregedési folyamatnak, hanem az egyének *személyes gyengeségének* tulajdonítják (Cuddy–Fiske 2004: 16), őket hibáztatják az állapotukért (Nelson 2005: 214): a TMT elmélet (Terror Management Theory) szerint saját jövőjüket (és halálukat) látják az öregekben, a negatív attitűd eszerint önvédelemből tagadja az öregség fenyegető aspektusait (Nelson 2011: 40).

A gyermekkorban kezdődő viszolygások ellensúlyozása érdekében kell odafigyelni már a legkisebbek képeskönyveire, a tankönyvekre és a legfiatalabbak szótáira is.

Az ellenpéldákat kivételként kezeljük

Amikor a felmérések „általában” kutatják az öregekről alkotott véleményt (változnak-e a volán mögött, változik-e az alkalmazkodóképességük stb.), a kérdések automatikusan előhívják az ismert negatív sztereotípiákat, a válaszokban rendszerint ezek köszönnek vissza; ha viszont egy-egy konkrét idős személyről kell véleményt mondani (a kisbolt pénztáros nénijéről, a szomszéd bácsiról vagy egy régi tanárunkról), kevesebb sztereotípiát ugrik be, és sokkal pozitívabb válaszokat kapunk (Nelson 2011: 38). Őket azonban *kivételként* kezeljük, egyéb alkalmi pozitív tapasztalatainkkal együtt. A tudatunkban meglévő sztereotípiák egy öreg személy láttán nagy valószínűséggel automatikusan beugranak, *az öregedés sztereotípiáinak primátusa van az ellentétes konkrét tapasztalatokkal szemben* (Levy 2003: 203). Ha a csoportra érvényesnek tekintett sztereotípiák kialakultak, azokat a *velük ellentétes explicit információk* már nem ingatják meg¹⁴ (Levy–Banaji 2004: 65).

¹² Jancsi és Juliska, Piroska és a farkas, a vasorrú bába stb.

¹³ John Balázs (2013) itt releváns részeredményeit emelem ki. *Hazai (magyarországi)* vizsgálata fekete-fehér vonalas rajzok értékelésén alapult. A kisiskolások (9–10 évesek) és a kamaszok (≤ 18 év) favorizálják a saját csoportot, de azonos értékűnek tekintik magukat a felnőttekkel (≤ 30 év): kicsit idősebbnek lenni pozitív dolog. Felnőtt korban fordítva: az emberek szeretik fiatalabbnak érezni magukat, és minél idősebbek, annál nagyobb a különbség a tényleges életkor és a szubjektíven érzékelt életkor között. Az eredmények megerősítik az idősek (< 60 év) általános elutasítottágát, leginkább a gyerekek részéről, de saját maguk által is.

¹⁴ A gyerek szerint az orvosok doktor *bácsik*, annak ellenére, hogy a család gyerekorvosa doktor *néni*.

Az öregek a saját csoport ellenségei

A *saját csoport* preferálásának nevezett jelenséget a szociálpszichológia legnagyobb felfedezésének is mondják: véletlenszerűen összeválogatott csoportokban is gyorsan kialakul a társak pozitívabb megítélése. Az ageizmus abban tér el a legmarkánsabban a rasszizmustól és a szexizmustól, hogy az öregeknek, azaz a *diszkriminált csoportnak a tudatában is uralkodik*. Az öregek nem mutatnak pozitív elfogultságot saját korosztályukkal szemben: ugyanolyan ellenségesen ítélik meg az öregséget, mint a fiatalok, nem mutatnak pozitívabb rejtett attitűdöket saját magukkal szemben, mint a csoporton kívüliekkel szemben (Levy 2003: 204; Levy–Banaji 2004: 56, 67).

Az öregeket a fiatalság implicit preferálása jellemzi, és minél magasabb az önértékelésük, tudat alatt annál inkább a fiatalokkal azonosulnak a saját korosztályukkal szemben (Levy–Banaji 2004: 56).

A korosztályi elfogultságot többek között a következő kísérlet igazolta. 20 pozitív és 20 negatív tulajdonság közül valamelyiknek a neve véletlenszerűen megjelent a képernyőn, majd szintén véletlenszerűen megjelent két kérdés valamelyike: *Ez a szó inkább fiatalra illik?* vagy *Ez a szó inkább idős emberre illik?* A teszt látszólagos befejeztével következett a váratlan valódi kérdés: milyen tulajdonságokra emlékeznek a kísérleti alanyok? A *negatív* tulajdonságok közül sokkal több olyanra emlékeztek, amely az *idősre illik?* kérdés követett. A *pozitív* tulajdonságok közül azokból emlékeztek többre, amelyek a *fiatalra illenek?* kérdés követett.

A szigorú kutatók számára az eredmény azt még nem bizonyította, hogy a korosztályi elfogultság valóban *tudat alatt* működik. Ezért egy következő kísérletben a képernyőn véletlenszerűen felvillant az *öreg* vagy *fiatal* szó 55 milliszekundum ideig, tehát tudatosan nem érzékelhetően, ún. *előfeszítésként*. Ezután jelent meg egy tulajdonság neve, véletlenszerűen 18 pozitív és 18 negatív közül, majd pedig a kérdés: jó vagy rossz ez a tulajdonság? A negatív tulajdonságokról gyorsabban döntöttek az *öreg* előfeszítés után, a pozitív tulajdonságokról pedig gyorsabban, ha *fiatal* előfeszítés után jelent meg (Levy–Banaji 2004: 57). „A tudatunk nem tud nem ageista lenni” (Nelson 2011: 42).

Az implicit ageizmus

A tudat alatt, rejtetten működő implicit sztereotipizálást és az implicit előítéletességet a szociálpszichológia meglehetősen jól ismeri.

A rejtett ageizmus mérésére a széles körben alkalmazott *IAT* tesztet (*Implicit Association Test*) használták. A számítógépen kivitelezett eljárás során a képernyőn egyszerre jelenik meg két szó színnel és fényerővel kiemelve: egy minősítendő csoport egyik tagja és minősítő tulajdonságok valamelyike. Ha a kettőt összeillőnek találjuk, az „igen” billentyűt kell lenyomni (a klaviatúra egyik oldalán). Ha a két szó véleményünk szerint nem illik egymáshoz, a „nem” billentyűt kell lenyomni (a klaviatúra ellentétes oldalán). Ugyanazok a párok véletlenszerűen többször ismétlődnek. A párosítás gyorsasága méri az implicit értékelés erejét: a nagyobb válaszidők nagyobb különbségeket jelentenek (milliszekundumokban mérve).¹⁵ Az ageizmus-tesztben az

¹⁵ Az IAT bárki számára elérhető a www.yale.edu/implicit oldalról. 2014 decemberében önismereti teszteket végeztem: a bal oldali E volt a „nem” billentyű, a jobb oldali I az „igen”, az utasításnak megfelelően ezeken rajta tartottam a hosszú ujjamat. A teszt működése percek alatt megérthető.

öreg–fiatal pár egyik tagja és a *jó–rossz* pár egyik tagja jelent meg együtt: az *öreg + rossz és fiatal + jó* párosítások gyorsaságát hasonlították össze az *öreg + jó és fiatal + rossz* párosítások gyorsaságával. Az internetnek köszönhetően több mint 68 000 tesztet csináltak végig kísérleti alanyok, akik 8 és 71 év között igen széles életkori skálát képviseltek (az IAT elején a résztvevőknek meg kell adniuk magukról néhány adatot).

Az implicit negatív attitűdök mindig erősebbek az explicit megnyilvánulásoknál, de a kettő között akkora különbséget egyetlen vizsgált csoportra sem mértek a szociálpszichológusok, mint az öregekre (következtesen nagyobb különbség mutatkozott, mint a fehér amerikaiak feketeellenessége esetében); és az explicit attitűd is negatív volt minden 70 év alatti korosztályban.^{16,17}

Az életkor növekedésével az implicit előítéletesség nem változik, az explicit attitűd azonban kedvezőbb lesz (Levy–Banaji 2004: 53–56).

Az attitűdváltás

70 év fölött, általában a 74. és 75. életév körül rá kell ébrednünk, hogy a szüleink már nem élnek, elmentek a tanáraink, egyszerűen nincsenek nálunk idősebbek, tehát az öregek mi vagyunk. Ekkor működésbe lép a saját csoport preferálása oly módon, hogy a sztereotípiákból önmagunkra érvényes megállapítások, *önsztereotípiák* lesznek, amelyeket már elfogadónan értékelünk. A negatív sztereotípiák negatív önsztereotípiákká válnak: számtalan idős ember egyetért azzal, hogy inkompetensként kezelik, amivel alássa saját tevékenységének hatékonyságát. Mintegy önbeteljesítő jóslatok (Cuddy–Fiske 2004: 15; Nelson 2005: 210) eredményeként torzító tükrökben látjuk és a képeknek megfelelően ténylegesen torzítjuk is magunkat (Levy 2003: 209).

Az attitűdváltás akkor mutatkozik meg a legpregnansabban, amikor az időseket az őket ért diszkriminatív megnyilvánulásokról, az általuk tapasztalt ageista viselkedésről kérdezik. A „fiatal öregek” (55–74 év) az ageizmus számos formájával találkozta-találkoznak, és ezek felháborítják őket. Az „öreg öregek” (75 év felett) a beszámolóik szerint jellemzően nem tapasztalnak ageista viselkedést, és ha tapasztalnának is, nem zavarná őket (Nelson 2011: 42), az önvédelmi reflexük működik.¹⁸

¹⁶ Noha az explicit véleményeket bizonyosan pozitívabba hangolja, hogy tényleges tartózkodásunk vagy éppen viselkedésünk ellenére *fennhangon* az öregek tiszteletét hirdeti az évezredek zsidó-keresztény kultúrája, az iskolai és többnyire az otthoni nevelés is.

¹⁷ A sztereotípiákat két fő dimenzióban szokták elhelyezni: *kompetencia* (függetlenség, alkalmasság, hatékonyság stb.) és *melegség* (jó természet, megbízhatóság, őszinteség, barátságosság stb.) szerint. Kettős mércével mérünk: ha egy fiatal elfelejt valamit, az az igyekezet vagy a figyelem hiánya, öregek esetében viszont inkompetencia. Amikor jellemző jegyeket kellett értékelni három szempontból (menynyire kívánatos tulajdonságok, milyen életkorban jelennek meg, és mikor szűnnek meg), a fiatalokra jellemzőnek tartott tulajdonságokat minősítették kívánatosabbnak. A melegség jegyei (barátságos, gyöngéd, kedves, megbízható) a megkérdezettek szerint átlagosan 81 év felett szűnnek meg, a kompetencia jegyei (önálló, törekvő, intelligens, produktív, okos, kellő önbizalommal rendelkezik) már 72 év után; eszerint az idősek a kompetenciájukat 9 évvel (szignifikáns különbséggel) hamarabb veszítik el (Cuddy–Fiske 2004: 11).

¹⁸ Láng (2011) idézi a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete 2001–2002. évi „Életünk fordulópontjai” kutatását. Több mint 16 000 18–75 éves személyt kérdeztek meg: Mi jellemzi legjobban az öregkort? Ez a kutatás vagy akaratlanul maradt abba az élet egyik legkomolyabb fordulópontján, vagy tudatosan kizárta

Vesztések helyett tudatosításra váró előnyök

Vannak idős emberek, akik elégedetten élnek annak ellenére, hogy a társadalom részéről naponta leértékeléssel találkoznak; hozzájuk kötődik a „jóllét paradoxon” fogalma. Szomorú, hogy paradoxonról kell beszélni, hiszen természetes módon magunkénak tekinthetnénk az öregedéshez kötődő pozitív sztereotípiákat is. Akiknél az öregkor előtt ezek kerültek túlsúlyba, azoknak az önsztereotípiáik is pozitívak lehetnek (Levy 2003: 208).

Az implicit életkori önsztereotípiák nagy erővel befolyásolják az öregeknek mind a más öregekről, mind a saját magukról alkotott nézeteit. Egy kísérlet számára olyan történetet raktak össze egy Margaret nevű 73 éves asszonyról, amelynek egyes elemeit ellentétes módon lehetett értelmezni, például: a lánya házában töltött egy éjszakát. A pozitív életkor-előfeszítéssel befolyásolt öregek a nőt a család kulcsfigurájának látták, aki segítségére van a többieknek. A negatív sztereotípiákkal kondicionált öregek szerint Margaret önállóan, a lánya segítségére szorul (Levy–Banaji 2004: 59).¹⁹

Szinte hihetetlen, hogy a pozitívabb felfogás milyen előnyökkel jár. Az öregedés nem pusztán a fizikai és kognitív hanyatlás elkerülhetetlen biológiai folyamata, hanem részben szociálpszichológiai konstrukció is (Levy 2003: 205). Amikor idős kísérleti alanyokat tudtukon kívül pozitív és negatív sztereotíp öregségsszavakkal befolyásoltak (azaz implicit előfeszítéseket kaptak), a pozitívok hatására jobban teljesítettek vizuális memóriafeladatokban, kevésbé romlott a kézírásuk, jobban elfogadták az életet meghosszabbító kezeléseket (negatív sztereotípiák implicit hatására inkább elutasították őket), stresszre jobb fiziológiás (kardiovaszkuláris) működéssel reagáltak.²⁰

Az öregedés pozitívabb felfogása jobb egészséget jósol, egy 23 évet felölöző adatállomány szerint a „pozitív öregek” 7,5 évvel tovább éltek, ezzel szemben például a megfelelő koleszterinszint, sőt az állandóan propagált testmozgás legfeljebb négy évvel többet ígér²¹ (Levy 2003: 206–207; Levy–Banaji 2004: 58–60).

Mit tegyünk?²²

A köztudatból fájdalmasan hiányoznak az imént összefoglalt ismeretek. Sajnos azonban az ageizmusról egyelőre azt tudjuk a legkevésbé, milyen eszközökkel lehet eredményesen harcolni vele szemben. Annyira beleásta magát a tudatunkba, hogy a visszafordításához sok időre lesz szükség, ám ezzel az idős generációinak, emberek millióinak az életminősége javulni fog (Nelson 2011: 44–45).

a fordulópont után megváltozó véleményeket. Mindenképpen szomorú, hogy a 75 év felettieket (mondhatni szó szerint) semmibe vették. – A szerző 60 fős nem reprezentatív mintán végzett saját felméréseket (Láng 2011: 18). Érdemes lenne megismételni egy 75 év alatti nyugdíjas és egy 75 év feletti csoporttal: vajon mennyire esnek egybe a hazai eredmények a főleg angolszász adatokon alapuló megállapításokkal?

¹⁹ Az automatikus önsztereotipizálás gondolatát erősen megtámogatta ázsiai amerikai nők matematikatesztje. Ha az előfeszítés a *gendert* mozgósította, rosszabbul teljesítettek, mint a befolyástól mentes kontrollcsoport, az *ázsiai* motívum mozgósítására viszont jobban (Levy–Banaji 2004: 60).

²⁰ Az orvosi beavatkozásról természetesen *hipotetikus* kísérleti helyzetben kellett dönteni.

²¹ A pozitív öregségfelfogás és az egészségtudatos élet: a megfontolt étkezés és a rendszeres mozgás bizonyára erősen korrelálnak.

²² Az öregek intézményes (törvényi, rendeleti) védelme ennek a dolgozatnak nem tárgya.

A végső célt voltaképpen ismerjük: legyen az öregedés motiváció új feladatok, új helyzetek megoldására; éljük az idős kort aktív problémamegoldó megközelítéssel (Braithwaite 2004: 323–324). Az ide vezető utat nem ismerjük eléggé.

Azok a programok, amelyek az öregek saját kompetenciáinak tudatosítását célozták és *explicit beavatkozásokkal* próbálták változtatni az öregedésről vagy a memória öregkori romlásáról vallott nézeteken, nem vezettek sikerre (Levy–Banaji 2004: 58; Nelson 2005: 215). A pozitívumok explicit sulykolása hat bizonyos fokig, de a megrogzött implicit sztereotípiák ellen nincs elég ereje.

Az egyének ageista gondolkodása ellen az ageizmus kimutatása (például a médiában) szintén keveset tehet (Braithwaite 2004: 326).

A mindennapok gyakorlatára a kutatás azt tanácsolja, hogy közeledjünk az idősekhez, ismerkedjünk velük; a sztereotípiákba burkolt, egységesnek gondolt, diszkriminált csoport helyett lássunk minél többeket a csoport sokféle különböző tulajdonsággal bíró egyedei közül, egyúttal a saját jövőnkre rálátást, a saját öregségünkre perspektívát szerevze. Az ausztráliai Braithwaite olyan megoldásokat propagál az angolszász világ fiataljai és idősei számára, amit mi „eltartási szerződés” néven ismerünk (Braithwaite 2004: 315–316).

Az idősek szótári képeről – az ÉrtSz+ példái alapján

A szótár – hagyományos szempontokból nézve – kiegyensúlyozott képet mutat az idősekről. Törekszik arra, hogy erősítse a fiatal olvasókban az idősek iránti megértést és tiszteletet. A szerkesztők bizonyosan nem számoltatták a különböző tartalmú példamondatok arányait, az eredmény spontán módon tükrözi a világlátásukat, őszinte véleményüket. Méltánytalan (és félrevezető is) lenne szó nélkül hagyni ezeket az értékeket, hiszen a jelen dolgozatnak a célja nem a kritika, hanem a figyelem felkeltése a szótárírásban, illetve szótárszerkesztésben *ez idáig mellőzött új szempont* fontosságára.

A példák hagyományos vizsgálata

Összegyűjtöttem azokat a szerkesztői példákat, amelyekben öreg szereplőt találtam, így körülbelül 460 mondat lett a vizsgálat alapja.²³ Az idős férfiak és az idős nők képeinek összevetése nem volt célom, egy-egy észrevételt azonban közreadok.

A szociálpszichológusok az időseknek háromféle sztereotip csoportját azonosították: a *nagymama* típus segítőkész, megbízható, támaszt nyújt, jóindulatot és derűs nyugalmat sugároz; a *koros államférfi* intelligens, kompetitív, agresszív és intoleráns; az *idős polgár* gyenge, ódivatú, magányos és gondterhelt (Cuddy–Fiske 2004: 7). Egybevág ezzel, hogy az ÉrtSz+ öregmondatainak 20%-ában szerepel a nagymama, és szintén 20%-ában szerepelnek beteg, önmagukat ellátni képtelen, magányos öregek. (A két csoport részben átfedi egymást, és az utóbbiba a betegség és tehetetlenség hátterében álló szegénység motívumát tartalmazó mondatok is belekerültek.) Tekintélyes államférfi viszont egyetlen példában sem bukkant fel: a szótárak tükrözik létrejöttük

²³ Az összes szerkesztői példamondatnak bő 1%-a. A válogatás nem volt szigorúan következetes, ha a példában csak a számnévi címszó vagy a nyugdíj említése jelzett magas életkort (*Anyám nagynénje tavaly volt nyolcvan. Meghozták nagyapa nyugdíját*). Kimaradtak azok a mondatok, amelyekben a *mama* édesanyát is és (ami az utóbbi időben egyre gyakoribb) nagymamát is jelenthetett.

korának társadalmi valóságát, és tény, hogy hazánkban napjainknak a legkevésbé sem jellemző szereplői tekintélyes idős államférfiúk.

A példák legáltalánosabb megállapításai

Az *öregségről* szóló legáltalánosabb megállapítások azonos, 3:3 arányban negatív és pozitív kicsengésűek:

*Idős korban a csontok meszesednek, ezért könnyebben törnek.*²⁴

A feledékenység a korral jár.

Idősebb korban már csak kopik az ember.

vs

Az öregedés természetes folyamat.

Ahogy halad az idő, az ember egyre bölcsebb lesz.

A hajlott kor is tartogathat örömeket.

Az *öreg emberről* (akár férfiről, akár nőről) tett megállapítások negatív képet mutatnak:

Ahogy öregedett, kevésbé bírta a munkát.

Kiöregedett már a munkából.

Korán megjelentek nála az öregség jelei: nehezen mozgott és feledékeny lett.

A legszomorúbb példának bizonyára ezt választaná egy közvélemény-kutatás:

Már csak a sivár öregség vár ránk.

A legbölcsebb mondat pedig ez lehetne (különös tekintettel a lentebb következő szegénységpéldákra):

Úgy gazdálkodott, hogy öregségére legyen egy kis tartaléka.

Nevelő célzatú példák

A szótár *pedagogikuma* dicséretesen működik. Tízegynéhány felszólító mondat tiszteletre, törődésre int, nagyjából ugyanannyi pedig a példamutatás erejével hat:

Légy tekintettel ősz fűrtjeire, tiszteld a korát!

Szánj néhány órát az öregekre is!

Ne légy olyan udvariatlan, köszönj előre az idősebbeknek!

Tisztelettel adózik annak, aki fölnevelte.

Gondoskodik az idős szomszédról.

Gyalázatosan viselkedett, szemtelenkedett az idős asszonnyal.

Idősek és fiatalok örök ellentéte többnyire objektív megállapításként jelenik meg néhány mondatban:

Az idősebbek nehezen viselik, ha nyílt színen csókolóztok.

Két párba állítható példa is az objektivitást bizonyítja:

A gyerekek zajongása felidegesítette az idős parkört.

vs

A gyerekek az udvaron zajongtak, néhány lakó rájuk szólt, de egy idős hölgy a gyerekek pártjára kelt.

Felnőtt gyerekek és szülők kapcsolatáról szólva tíz példában a gyerekek törődnek a szülőkkel, gondoskodnak róluk (*gyöngéd figyelem; istápol; jóakarat; támasz stb.*),

²⁴ Az aláhúzás mindvégig azt a szót jelöli, amelynek (mint címszónak) a szócikkében a példa szerepel.

és csak három negatív példa akad (*pénzt követel; mostohán bánik; szégyent hoz*). A valóságot tükrözi, hogy három példában a szülők támogatják a gyereket nagyobb összeggel (*kikerült szorult helyzetéből; kiségitették; otthont vettek*), és egy gyerek felnőtt korában is szülői *gondviselésre szorul*.

Az idős ember fizikai állapota, megjelenése

Az idősök külső megjelenése elsősorban többségben negatív képeket mutat: *gyorsan fárads; a háta hajlott, egyre görbül a cipekedéstől, púp nőtt rá; roskatag, rozoga; botra támaszkodik; a keze eres, göcsörtös és remeg; szél érte, béna, nemsokára vége lesz; stb.*

A magas kor szegénységgel, rossz szociális helyzettel és magánnyal társul, nagyjából fél tucat példával mindegyik párosításra:

Csupa földhözragadt [≈ nagyon szegény, nyomorúságos körülmények között élő] idős ember él a tanyákon.

Öregségére maga maradt.

Hajlott kora ellenére maga munkálja kis földjét.

Az idős asszony már napok óta nem nyitott ajtót se csöngetésre, se dörömbölésre, végül úgy döntöttek, hogy rátörök a bejárati ajtót.

Az özvegyasszony a nyugdíjából tengődik.

Az öregségtől és betegségtől törődött embert még anyagi gondok is nyomasztják.

Csak vergődik kevés nyugdíjából.

A szegény öreg néni a falu végén egy viskóban lakott.

Az öltözködés terén két-két mondatban feltűnik a férfiak és a nők bemutatásának különbsége:

Öreg tanárunk csupa ódivatú holmit hord.

Az idős úr sötét öltönyt és puhakalapot viselt.

vs

Hatvan évesen rikító ruhákban kezd járni, kificamodott az ízlése.

Szegény öregasszony rongyokban jár.

Idős női áldozati szerepben látunk három példában: *elütik, leütik, ellopott pénztárcája miatt óbégat*. Hasonló férfipélda nem fordul elő.

Megfelel a valóságnak, hogy derűs vagy derűsbe hajló kép kevés akad. Példák:

A sarki árudában egy ősz hajú, mosolygós néni ül a pult mögött.

Kedélyes öregúrral utaztam a vonaton.

Az öregember pödri a bajuszát.

Az idős ember szellemi állapota

Ezek a mondatok vagy homályban hagyják a nemet, vagy (egyetlen kivétellel) férfiról szólnak. Példák:

Öreg korára meghibbant az agyveleje.

Derűs kedélyét késő öregségéig megőrizte.

Öreg korára megháborodott.

Az idősödő, kissé már szenilis tanár rég elvesztette egykori presztízsét.

Szenilis öregúr, kétszer vette be egymás után a gyógyszerét.

A falu bolondja ügyefogyott, sánta bácsi.

és

Az a bugyuta öregasszony mindent összezavart.

A hiányzó tekintélyes idős államférfiakat alig-alig helyettesítik a szellem, a tudás nagy öregjei; pont egy tucatnyi mondatot találtam:

Tisztelettel övezik a bölcs aggastyánokat.

* *A konferenciát egy idős akadémikus nyitotta meg.*

* *Az évtizedek óta külföldön élő tudós ékes magyarsággal fejezte ki magát.*

* *Az öreg orvos már negyven éve gyógyítja a betegeket.*

* *Az idős professzor irányítja a katedrát.*

* *Az idős kutató egész életét a naiv eposzok tanulmányozásának szentelte.*

Az ősz pátriárka áldását adta a csatába indulókra.

* *A most hetvenéves író élete során több remekművet alkotott.*

* *A testület tiszteletbeli tagjának választotta az idős professzort.*

* *Gyakran kikérik a véleményét, hiszen bölcs öregember.*

A falu vénei a patriarchális közösség tapasztalt, bölcs vezetői voltak.

A vének tanácsa döntött a törzs sorsáról.

A * azokat a mondatokat mutatja, amelyek nőről is szólhattak volna az adott címszó használatának illusztrálására. Idős nőről egyetlen hasonló mondat sem született. A többes számba beleférnek a nők is, de jellemzően nem ők jutnak az eszünkbe:

Az előadáson megjelentek a nyelvtudomány nagy öregjei is.

A rokonszenv motiválta példák

Ez a motívum különösen a nagymamamondatokban tűnik fel. A példák nem az öregekről szólnak, és a nagymama (esetleg más idős személy) nem is járul hozzá a címszó jelentésének jobb megértéséhez, de rendszerint kedvesen közömbös képeket kapunk. Példák:

Gyümölcsoltókor vidékre utazunk a nagymamáékhoz.

Az új biciklijén karikázik a nagymamájához.

A faluban a legszélső ház a nagymamámé.

Nagymamáék házának hosszú tornáca van.

Haltisztításkor nagyanyám a macskának adja az úszóhólyagot. (!)

A „régí”-séget hangsúlyozó példák

Régi tárgyak, régi ruhadarabok, régi tevékenységek esetén az öregek a múlt időt, a „régí”-séget érzékeltethetik. Példák:

A nagyapa a képen ferencjós-kában feszít.

Még ma is őrzi nagyapja mundérját.

Nagyanyám egy kazettában tartotta az ékszereit.

A jiddis, a tót és a sváb beszédet is a múlt időhöz, illetve nagyszülőkhöz kötik a példamondatok. A vallással kapcsolatos címszók is (például bigott, lutheránus, olyvasó, pápista, pappal temetés) rendszerint a nagyszülőket és a dédit vonzzák a példába.

Ad hoc asszociációkból adódó példák

Hatvanöt éven felül mindenki ingyen utazhat vonaton.

A gyerekek, illetve a nyugdíjasok kedvezményt kapnak.

A nagyapa születésnapjára eljöttek a rokonok és ismerősök családostul, valamint a régi munkahelyéről a kollégái.

Az idősmondatok túlnyomó többsége olyan címszavakat illusztrál, amelyeknek nincs közük az életkorhoz, ilyenek a fenti példákon túl az *egyrészt, egyszer, kell, miatt, valaki* és további legalább 280 szó,²⁵ az öregekhez valamilyen okból könnyebben aszszociálhatónak éreztem kevés híján 80 szót.²⁶ A csoportosítás természetesen szubjektív, de megalapozott az a végeredmény, hogy az idősmondatoknak nagyjából 80%-a kizárólag a szótárírók gondolattársításainak következtében keletkezett.

*

Az öregek általában objektív és elég gyakran pozitív kontextusokban folyamatosan jelen vannak a szerkesztők gondolatvilágában. Ebből adódóan *az öregek szótári képét általában objektívnek és elég gyakran pozitívnek mondhatjuk.*

Amire nincs példa

Alig esik szó az idős emberek kulturális igényeiről, szabadidejük eltöltéséről. Az öregek életében nincs helye a sportnak, kirándulni sem járnak. Az *igény vagy vágyakozás szintjén sem* merül fel a mozi, a színház, a hangverseny. Egyetlen nagypapa kivételével nem olvasnak könyvet, újságot, nem böngészik az internetet. (Dicséretes módon egy nagymama elvégzett egy *alapfokú* számítógép-kezelői tanfolyamot.) A Skype bizonyosan bevonzotta volna a példákba az időseket, de a szótár keletkezésekor még nem létezett a távol élő gyerekekkel és unokákkal való kapcsolattartás áldásos eszközeként. Nyoma sincs a szellemi frissesség karbantartására sokak által űzött keresztretjvényfejtésnek,²⁷ a kártyának. A régi barátok-barátnők, hajdani kollégák nem járnak össze sem rendszeresen, sem alkalmilag. Bár sok magyar nyugdíjas a televízió előtt tölti napjai nagy részét,²⁸ erre is csupán egyetlen utalást találtam: *Nagypapa el szokott bóbiskolni a tévé előtt.*

A szabadidő eltöltésének, a kedvenc szórakozásnak a fogalmairól nem ugrik be öreg emberek képe. Kevés elszórt példa a nagymamánál és nagyapánál akad, és derűs kivétel: *Az idős házaspár már kora reggel kart karba öltve sétálgatott az üdülő parkjában.*

Nagyon ritka, hogy idős ember fiatalot oktasson: *Boldog emlékezetű dédapám tanított szeretni a természetet.*

Ezek a hiányok bizonyosan nem a szótárszerkesztők tudatos döntésének, hanem a valóság akaratlan (és törvényszerű) szótári tükröződésének az eredményei. A jelenésre nem a bíráló, hanem a *tudatosítás* céljával hívom fel a figyelmet.

²⁵ Betűrendben minden tizedik mutatóba: *apraja-nagyja, birs, cerberus, éldegél, felingerel, földhözragadt, gyengéje vkinek, huncut, juhar, kedélyes, kerít (telket), kikel (kiscsibe), könyörület, kulacs, lutheránus, megháborodik, népi, olvasó, pipál, rakoncátlan, rongy, szélhámos, szószátyár, tekintet(tel van vmire/vkire), tömény (fn), uzsorás, védőszárny, visel (ruhát).*

²⁶ Betűrendben minden ötödik mutatóba: *béna, fárad, göcsörtös, gyógyít, história, kézimunka, kopik, megrokkán, negyvennyolcas, nyakraváló (nyakék), púp, szél(ütés), távollátó, tőporodott, váll(át nyomja).*

²⁷ Czigler István, az MTA Pszichológiai Kutatóintézetének igazgatója szerint: az elme nem úgy izmosodik, mint a test; a szellemi aktivitás nem árthat, de erős direkt hatás nem kimutatható – kimutatható hatása a testmozgásnak van, mert segíti az agyi vérkeringést (Urfi 2009).

²⁸ „[A] magyarországi időskorúak tévénézési szokásai egészen extrémek – nemcsak a hírek elsődleges forrása számukra ma a televízió, hanem a szórakozás szinte egyetlen eszköze is” (Jászberényi 2008).

A szótári ageizmus veszélyes természete: a látszólagos ageizmus és a rejtőzködő ageizmus

A beszélő ageizmusa és a szótár ageizmusa

Az értelmező szótár szerzőinek kötelességük a nyelvhasználat leírása. A *banya* 'csúf, gonosz vénasszony', a *csoroszlya* 'ellenszenves vénasszony',²⁹ a *satrafa* 'házsártos, rendszerint csúf öregasszony', a *trottyos* 'roggyant (öregember)', ezekkel a szavakkal nem lehet (félrevezető lenne) eufemizáló mondatot alkotni. A lexikográfus visszafogottan jár el, amikor ilyen példákat hoz:

Egy perc nyugtom sincs attól a banyától.

Az a vén csoroszlya csak azt lesi, kibe köthet bele.

Már megint pöröl a vén satrafa.

Trottyos öregember, alig tud már járni.

Rokon csoportot alkotnak a *Mit akar itt...* mondatok. Például:³⁰

Mit akar ez a vén kappan?

Mit akar itt már megint ez a vén skatulya?

Mit akar itt ez a vén szivar?

Mit akar itt ez a vén tarisznya?

Mit akar itt ez a vén madárijesztő?

Ha a beszélő ilyen mondatokat mond, akkor durva ageista viselkedést tanúsít, és a beszélőnek az ageizmusa egyértelműen elítélendő. A szótáriró azonban nem ageista, amikor ezeket a mondatokat közreadja, hiszen a nyelvi tényeknek, a kor nyelvhasználatának a rögzítése a feladata. Ezek példák nem a szótári ageizmus megnyilvánulásai. Szótári ageizmus olyankor keletkezhet, amikor választási-válogatási lehetőség van: ha a szócikk szerzője olyan ageista példamondatot alkalmaz, amelyik helyett más, nem ageista példát is találhatott volna.

Ezt a különbséget nem lehet eléggé hangsúlyozni. A szótári ageizmus bemutatása nem a nyelvhasználat alakítását szolgálja, hanem *olyan szócikkek előállítását kívánja elősegíteni, amelyek a szótárhasználóknak a tudatát befolyásolják az öregség fogalmának pozitívabbra hangolásával, a tudat alatt nyomasztó öregellenességnek, az önmagunkkal szemben is táplált negatív érzéseknek az oldásával.*³¹

²⁹ A *csoroszlya* eredetileg az eke egy részét jelöli.

³⁰ Urfi Péter telitalálatos címet adott a Magyar Narancsban megjelent írásának: *Az időződés lélektana – Mit akar már megint az öreg?* (Urfi 2009).

³¹ A szótár felvállalhatja a nyelvhasználat alakításának feladatát, de ez a döntés jelentős mértékben az adott korszak uralkodó felfogásának függvénye. Az *ÉrtSz.* még hangsúlyozta a szótár normatív funkcióját (ez az 1950-es években kifejezett politikai elvárás is volt), például csillag (*) jelölte azokat a szavakat, amelyeknek a használatát a szerkesztők nem javasolták. Utóbb az az álláspont kerekedett felül, hogy a szótár kizárólag leírhatja a nyelv használatát, a preskripcióval szemben a deskripció lett az alapelv. A legutóbbi időkben enyhült ez a szembenállás, a számítógépes szótárak készítőinek „a nyomtatott szótárak terjedelmi kötöttségeitől megszabadulva sokkal több lehetőségük van arra, hogy a hagyományos preszkriptív vagy a neutrális deskriptív módszer helyett egy proszkriptív magatartást válasszanak” (Pajzs 2008). Az *ÉrtSz+* (nagyon helyesen) közli a beszélő részéről ageista *Mit keres itt, mama?* mondatot, és hozzáfűzi, hogy ez „bizalmaskodó, illetve udvariatlan megszólítás”, amivel tiltás helyett jóindulatúan befolyásolja az olvasót. Ez a szótár ún. nyelvhasználati tanácsok (esetenként kiváló miniatűr tanulmányok) beiktatásával is egyensúlyozik deskripció és preskripció között.

Az álsruhás ageizmus csapdája

Azok a mondatok a legveszedelmesebb ageista példák, amelyek az „öreg–negatív” implicit asszociációinkat erősítik. Ilyenek azok a hagyományos értelemben pozitív idősképek, amelyek valójában sztereotip negatívumokra épülnek: az *explicit pozitív* hatásuknál erősebb (lehet) az *implicit negatív* üzenet hatása:

Nem fiatal, de jó karban van. [≈ Aki nem fiatal, az már nincs „jó karban”.]

Fiatalos mozgása meghazudtolja hetven évét. [≈ A hetven évesek mozgása nem fiatalos.]

Mozgékonyasága rácáfol idős korára. [≈ Az idősek nem mozgékonyak.]

Ezt a mondatípust pszichológusokkal együttműködve szigorú kísérleteknek kell még alávetni. Bármilyen meggyőzőek a dolgozat első részében idézett vizsgálatok, ilyen mondatok hatását nem tisztelték, és tudat alatti hatásuk a pszichológiában járatlan kívülről számára nem triviális. (Szerencsére könnyen elkerülhetők, és az elkerülésük biztosan nem okoz kárt.)

A példamondat-paradoxon

Vizsgáljuk meg a következőket:

Az csak egy újlatos vénasszony!

Csengetésemre egy rusnya vénasszony nyitott ajtót.

Zsugori vénember, még magától is sajnálja a pénzt.

Nem csak öregasszony lehet *újlatos* vagy *rusnya*, nem csak öregember lehet *zsugori*, egyik tulajdonság sem feltétlenül idősek jellemzője. Ezek a jelzős szerkezetek azonban tipikusak, a példák indokoltan sugallják, hogy tipikusan idős korára válhat ilyenné az ember. Az öregekről nyújtott negatív és általánosító kép ellenére ezeket a példákat aligha lehet érdemben jobbra cserélni. Ezek ageista példamondatok, de helyük van a szótárban, és ebben a tekintetben nagyon hasonlóak a fentebbi *Mit akar itt...* mondatokhoz.

Ezt a jelenséget nevezem *példamondat-paradoxonnak*: *a tartalma szempontjából elítélendő mondatot a nyelvhasználat bemutatása szempontjából el kell fogadni.*

A következő mondatokban nincs kollokáció vagy kollokáció értékű szókapcsolat, mégis lexikográfus legyen a talpán, aki jobbakat tud kitalálni az adott címszók jelentésének illusztrálására:

Az anyóka háta egyre jobban görbül a sok cipekedéstől.

Egy egész litániával válaszolt az öreg néni, amikor egészsége után érdeklődtünk.

Az öregasszony lakásában már lépni sem lehetett a sok lomtól.

A fizikai állapotukban romló, beteges és a környezetüket tekintve inkompetens öregek képei olyan ageista mondatok, amelyek ellen ez a dolgozat is fel kíván lépni, amelyek tudat alatt, implicit módon (is) erősítik negatív meggyőződéseinket. Csakhogy az első példa tökéletesnek mondható az emberi test *görbülésének* magyarázatára; a *litániának* ezt a (nem vallási) jelentését rögtön azonosítja, aki került már a második mondatban leírt szituációba. Az öreg emberek lakásában felgyűlő műanyag tejfőlös poharak, rég elhunyt családtagok felszámolt háztartásából őrizgetett használhatatlan ruhanemük és ócska edények látványáról, a tömérdék *lom* tipikus voltáról idősgondozók tudnak mesélni. Ismét a példamondat-paradoxonnal állunk szemben: az ageista, ám a szótári példamondat hagyományos követelményeinek tökéletesen megfelelő mondatokat érdemes elfogadni.

A paradoxont még jobban érzékelteti az a mondat, amelyből tényleg pontosan megtudja az olvasó, mi az a *bibircsók*, viszont ritka kellemetlen, nagyon visszataszító képet mutat egy öreg férfiról:

Az öregember arca és nyaka tele van barna és vörös bibircsókokkal, némelyiken szőr is nő.

A példamondat-paradoxon jelentkezik a férfiak és a nők hagyományos szerepeinek megjelenítése során is, alaposan megnehezítve egyes szexista mondatok értékelését. *A példamondatoknak olyan követelményeknek is meg kell felelniük, amelyeket a szótárírás eddig nem vett figyelembe* (Szöllősy 2013/2015: 119).

Amikor a szociálpszichológia eredményeinek felhasználásával keressük az új kritériumoknak is megfelelő példákat, *a tudományköziség ez idáig járatlan területére lépünk*.

Eszközők a rossz implicit meggyőződéseink gyengítésére

Tekintsük át még egyszer az ageizmus ismertetéséből levonható tanulságokat:

- A szótárba csak a szükséges minimumig engedjünk be ageista megnyilvánulásokat (erről a minimumról szólt a beszélő ageizmusának és a szótár ageizmusának megkülönböztetése, valamint különös fontossággal a *peldamondat-paradoxon* fogalmának bevezetése).
- Az implicit életkor-sztereotípiák befolyásolása érdekében korlátozni kell a negatív sztereotípiáknak és növelni a pozitív hatásoknak való kitettséget. A fontosabb különbség azonban nem a pozitív és negatív képek hatása között van, hanem az explicit (nyilvánvaló) és implicit (rejtőzködő) hatások között. Az implicit hatások az erősebbek.
- Különös gonddal kerüljük az implicit negatív hatásokat.
- A jó explicit példák súlykolásának megvan a pozitív hatása, az *ÉrtSz+* szerencsés módon alkalmaz is ilyeneket.
- A szociálpszichológusoktól tudjuk, hogy az *implicit pozitív* hatások a legcélravezetőbbek, mert ezek *tudat alatt, a megkövesedett negatív sztereotípiák megkerülésével* képesek hatni (Levy–Banaji 2004: 58).

Az alábbiakban az *ÉrtSz+* néhány példájának átalakítását mutatom be a példakészítés (illetve a korpuszból történő válogatás) *elveinek* illusztrálására.³² Az átalakítás során az ageista elem minden esetben kiesik a mondatból (de az ageista elem kiejtése rendszerint több egyetlen mondatrész kihagyásánál vagy lecserélésénél).

³² Az „átírogatást” természetesen nem tekintem egy új szótár szerkesztésekor alkalmazandó gyakorlatnak. Azt sem állítom, hogy ezek az átalakítások az *ÉrtSz+* adott szócikkében, az adott jelentésmagyarázat és esetenként egyéb példák társaságában feltétlenül megállják a helyüket. Ráadásul a címszavakkal egészen más jó példák is alkothatók.

Idősek fiatalokra jellemzőbb szerepben

Ha konvencionálisan a fiatalabbakhoz társuló képek helyett időseket vonunk be a példákba, illetve időseket fiatalokat idéző szerepben mutatunk meg (lásd a 2. táblát), akkor az új változatok szükségképpen „bombázni” fogják az *implicit negatív meggyőződéseinket*.³³

<i>A <u>figyelmes</u> fiatalember átadta ülőhelyét a néninek.</i>	<i>A <u>figyelmes</u> öregúr átadta ülőhelyét a várandós asszonykának.</i>
Ebben a mondatpárban az is előnyös változás, hogy a segítséget igénylő idős nő helyébe egy kismama lép. A példa a 3. táblában is helyén lenne.	
<i><u>Gondoskodik</u> az idős szomszédról.</i>	<i>Két kiskisolas fiáról délutánonként az idős szomszéd <u>gondoskodik</u>.</i>
<i>Nemcsak a kisgyermekét, hanem beteg nagymamáját is <u>gondoznia</u> kell.</i>	<i>Kamasz fiai nevelése mellett ágyhoz kötött öccsét is <u>gondoznia</u> kell.</i>
<i><u>Leütött</u> egy idős asszonyt és elvette a tárcáját.</i>	<i>Az idős férfinak sikerült <u>leütni</u> a támadóját.</i>
<i><u>Ügyes-bajos</u> dolgait, például a postáját az unokája segítette elintézni.</i>	<i>Mióta nyugdíjba ment, ő intézi a család <u>ügyes-bajos</u> dolgait.</i>
<i>Az öreg a bot <u>tusát</u> szorongatta, ahogy lassan totyogott.</i>	<i>Amikor a támadó megbotlott, az öreg a botja <u>tusá</u>val nagyot húzott a fejére.</i>

2. tábla. Idősek fiatalokra jellemzőbb szerepben

Negatív öregképek helyett fiatalok

Az új változatok nem erősítik a rossz beidegződéseinket, és egyes esetekben *támadják a rossz implicit tudattartalmainkat* (lásd a 3. táblát).

<i>Az öregember nagy <u>ákomok</u>okkal írt levelet a fiának.</i>	<i>A kisgyerek nagy <u>ákomok</u>okkal írt levelet a Jézuskának.</i>
<i>Öregesen <u>baktat</u> hazafelé.</i>	<i>A három elégtelen miatt aggodalmasan <u>baktat</u> hazafelé.</i>
<i>Az a <u>bugyuta</u> öregasszony mindent összezavart.</i>	<i>Az a <u>bugyuta</u> kiskölyök mindent összezavart.</i>
<i>Nézd meg, kisunokám, mit jelez a mobiltelefon, én <u>buta</u> vagyok az ilyen modern dolgokhoz.</i>	<i>A testvérem kitűnő bizonyítványokat hoz haza, én viszont <u>buta</u> vagyok a matematikához.</i>
<i>Idős korban <u>gyengén</u> látott és hallott.</i>	<i>Hatévesen, elsős korban derült ki, hogy <u>gyengén</u> lát.</i>
<i>A nagymamát <u>kimerítették</u> a gyerekek.</i>	<i>Az akadályverseny <u>kimerítette</u> a gyerekeket.</i>
<i><u>Küldetést</u> érez arra, hogy idős betegeket ápoljon.</i>	<i><u>Küldetést</u> érez arra, hogy fogyatékos gyerekeket ápoljon.</i>
<i>Öreg korára <u>megháborodott</u>.</i>	<i>Tragikus sorsú osztálytársunk húszéves korában <u>megháborodott</u> és elmeegógyintézetbe került.</i>
<i>Tavaly <u>halt meg</u> a nagyanyja.</i>	<i>A balesetben <u>meghalt</u> a felesége és a kislánya is.</i>

³³ Az eredeti példaanyag ilyen átalakításokra nyújtja a legkevesebb lehetőséget.

Később <u>megettört</u> öregemberként látta viszont.	Huszonévesen <u>megettört</u> öregemberként tért haza a hadifogságból.
Az a szegény kis öregasszony azért <u>óbéogat</u> , mert ellopták a pénztárcáját.	Ilyen nagy gyerek már ne <u>óbégasson</u> !
Az öregember fájó csontjait <u>tapogatja</u> .	A kisgyerek lezúzott térdét <u>tapogatja</u> .

3. tábla. Negatív öregképek helyett fiatalok

Szereplők kortalanítása

Ha az öregképeket kortalan szereplők révén iktatjuk ki, megelőzzük a negatív sztereotípiák implicit erősödését (lásd a 4. táblát).

Jól kioktattad azt az <u>agyalágyult</u> vénembert! (Ez az egyetlen öregmondattal a szótárban, amely a hagyományos szempontok szerint is megengedhetetlen; a vak véletlen terméke lehet.)	Ez az <u>agyalágyult</u> figura évek óta örökmozgót épít.
Nagyapát <u>elnyomta</u> az álom.	A túra után gyorsan <u>elnyomta</u> őket az álom.
Nagyapa nem <u>ért</u> a számítógépekhez.	Fizikus vagyok, nem <u>értek</u> a pszichológiához.
Idős lévén gyorsabban <u>fárad</u> .	Mióta elhanyagolja az edzést, gyorsabban <u>fárad</u> .
Nehezen áll föl nagymamám a <u>fotel</u> ből.	Úgy meghízott, hogy nehezen áll fel a <u>fotel</u> ből.
A <u>gyalogos</u> néni elütötte a motoros fiatalember.	A járdán bicikliző suhancok idegesítik a <u>gyalogos</u> járókelőket.
A tehetetlen öregember láttán <u>heves</u> lelkifurdalást érzett.	Az elgázolt anyakutya miatt <u>heves</u> lelkifurdalást érzett.
Nyáron húsz üveg <u>kompót</u> ot tett el a nagymamám.	Nyáron húsz üveg <u>kompót</u> ot tettünk el.
A nagymamának fáj a lába, <u>nehézkösen</u> mozog.	Begipszelt lába miatt <u>nehézkösen</u> mozog.
A <u>szószátyár</u> vénasszonytól nagyon nehéz szabadulni.	A <u>szószátyár</u> vendégtől nagyon nehezen szabadultunk.
A nagymama azon <u>szörnyülködik</u> , hogy az unokáját otthon akarják hagyni egyedül.	Azon <u>szörnyülködik</u> , hogy a kutyájukat nem engedik be a kiszemelt szállodába.
Légy <u>tekintettel</u> beteg nagyapádra!	Légy <u>tekintettel</u> a lassabban haladókra!
Segítsen már <u>valaki</u> a néninek!	<u>Valaki</u> majdcsak elmagyarázza, merre kell mennünk.
Kilencven év nyomja a <u>vállát</u> .	Egy régi hazugság következményei nyomják a <u>vállát</u> .
A szegény öreg néni a falu végén egy <u>viskó</u> ban lakott.	A hajléktalanok egy elhagyott <u>viskó</u> ban húzták meg magukat.

4. tábla. Kortalan szereplők

Személytelenítések

Az öregképeket kiiktathatjuk a példa személytelenné alakításával is (lásd az 5a és 5b táblát). Az új változatok szintén megelőzik a negatív sztereotípiák erősödését. Ez a megoldás gyakran alkalmazható, ezért nagyon hasznos.

Az öreg színész régiesen, <u>ágálva</u> adta elő a verset.	Az <u>ágáló</u> versmondás már a 20. században kiment a divatból.
A nagymama szobájának <u>berendezése</u> régimódi, de nagyon kényelmes és barátságos.	A gyerekszobájuk <u>berendezése</u> nagyon vidám és biztonságos.
Nagymama kedvenc időtöltése a <u>kézimunka</u> .	A hímzés és horgolás nemcsak hasznos <u>kézimunka</u> , hanem sokakat pihentet is.
Nagymamának városszerte híres volt a <u>konyhája</u> .	Hamar híre ment az új vendéglő kitűnő <u>konyhájának</u> .
A nagymama <u>miatt</u> csendben kell maradnunk.	Az esküvő <u>miatt</u> a család ünneplőbe öltözött.
Öreg tanárunk csupa <u>ódivatú</u> holmit hord.	Ami ma <u>ódivatú</u> , holnap újra divatba jöhet.
Szegény öregasszony <u>rongyokban</u> jár.	Ezeket a <u>rongyokat</u> a vöröskeresztnek se lehet odaadni.
Az időseődő, kissé már szenilis tanár rég elvesztette egykori <u>presztízsét</u> .	Ez a kínos ügy súlyosan károsítja a cég <u>presztízsét</u> .
Nagypapát <u>szürke</u> hályoggal műtötték.	Az új eljárással a <u>szürke</u> hályog műtése tizenöt percig tart.

5a tábla. Személytelen mondatok 1.

Ilyen eljárásokat érdemes alkalmazni akkor is, ha az eredeti példában a magas kornak nincs fontos szerepe, illetve csak a „régí”-ség érzékeltetését szolgálja:

Már a nagyapja is <u>kefekötő</u> volt.	Ezen a helyen gyerekkoromban egy <u>kefekötő</u> műhelye volt.
Apai nagyanyám volt az egyetlen <u>lutheránus</u> a családban.	A <u>lutheránusok</u> híres iskolája a Fasori Evangélikus Gimnázium.
<u>Pápista</u> családból való ember volt a nagyapád.	Sok katolikus nem szereti, ha <u>pápistának</u> nevezik.
A <u>zsályát</u> fűszernek is használta a nagymamám.	A <u>zsálya</u> nemcsak fűszer, hanem fontos gyógynövény is.

5b tábla. Személytelen mondatok 2.

Összefoglalásul

Az öregségről alkotott vélemény mindannyiunk közös ügye: kora gyerekkorunktól önmagunkat károsító és nagyrészt önnön tudatunk elől rejtőzködő előítéleteink fogságában élünk. Szemléletünk alakításában fontos szerepe van annak, hogy a szótáraink milyen gondolatokat sugallnak az öregségről. A méltánytalan negatív megkülönböztetéseknek, az ún. *ageizmus* megnyilvánulásainak kerülése a lexikográfusoknak is felelőssége. A szociálpszichológia idevágó eredményeinek ismeretében a valóság idealizálása nélkül *csökkenteni lehet és kell az öregek képének negatív szótári üzenetét*. A pozitívabb szemlélet javítja öregkorunk életminőségét, sőt jobb döntéseket és ezek révén hosszabb életet jósol.

Az ÉrtSz+ diákszótár példáinak átalakításai igazolják, hogy az öregség kártékony sztereotípiáit kis odafigyeléssel és egyszerű eszközökkel el lehet kerülni. Az újonnan

bevezetett *példamondat-paradoxon* terminus azokat az eseteket jelöli, amikor egy-egy példa olyan kiválóan illusztrálja a címszó jelentését és használatát, hogy jogosan kifogásolható ageista tartalma ellenére érdemes a szócikkben felhasználni.

IRODALOM

- Béjoint, H. (2000): *Modern lexicography: an introduction*. Oxford: OUP.
- Braithwaite, V. (2004): Reducing ageism. In: Nelson, T. D. (ed.): *Ageism*, 311–337.
- Cuddy, A. J. C. – Fiske, S. T. (2004): Doddering but dear: process, content, and function in stereotyping of older persons. In: Nelson, T. D. (ed.): *Ageism*, 3–26.
- Czigány Lóránt (1999): Államosított szavaink átvilágítása, avagy szótáríróink diszkrét bája. *Kortárs* 43/7, 1–32.
- Fülöp Erzsébet Mária (2011): Az idősök kommunikációja. *Gerontoeducáció* 2011/2, 5–48. http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/540361d52f14eeda.pdf (Letöltve: 2014. 12. 15.)
- Ilves, Marju (2005): A férfi és a női társadalmi szerepek megjelenése két vonzatszótár példamondataiban. In: Kassai Ilona (szerk.): *Szakszó, szaknyelv, szakmai kommunikáció*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola (= *Nyelvészeti Doktorandusz Füzetek* 3.), 6–17.
- Jászberényi József (2008): Az „öregek” nem is léteznek? *Médiakutató*, 2008 ősz. www.mediakutato.hu/cikk/2008_03_osz/03_oreg_idos_reklam (Letöltve: 2014.11.16.)
- (2010): Az ageizmus. *Polgári Szemle* 6/1. http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=373 (Letöltve: 2014. 08. 14.)
- (2011): Előszó. *Gerontoeducáció. A Zsigmond Király Főiskola Gerontoeducációs Kutatóközpontjának negyedéves folyóirata* 1/1. www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/540361d52eb1bace.pdf (Letöltve: 2014. 11. 16.)
- (2012): *Az idősökkel kapcsolatban föllépő negatív társadalmi jelenségek*. Nyugdíjasok Óbudai Akadémiája II. félév I. előadás, 2012. február 8. Zsigmond Király Főiskola Gerontoeducációs Kutatóközpont. http://www.zskf.hu/images_uploaded/4f928479f33f5.pdf (Letöltve: 2014. 08. 14.)
- John, B. (2013): Patterns of ageism in different age groups. *Journal of European Psychology Students* 2013/1, 16–36.
- Kontra Miklós (1994): A Magyar Nyelv Értelmező Szótárának két kiadása volt. *Magyar Könyvszemle* 110, 433–434.
- (1994/95): Ország László életművének néhány tudománytörténeti vonatkozása. *Nyelvtudományi Közlemények* 94, 201–219.
- (1997): “*Stubborn as a mule calls for a dialectical presentation*”: On undoing and redoing corpus planning in Hungary. In: Clyne, M. (ed.): *Undoing and redoing corpus planning*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 31–60.
- (2000): Kicenzúráz – A cenzúra nem (tört)? In: Saly Noémi (szerk.): *Mihály napi köszöntő. Írások Ilia Mihály születésnapjára*. Szeged – Budapest: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 163–174.
- Láng Beatrix (2011): Nyelvi diszkrimináció a geronto-andragógia tükrében. *Gerontoeducáció* 2011/2, 4–34. http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/540361d52ee7a08c.pdf (Letöltve: 2014. 11. 16.)
- Levy, B. R. (2003): Mind matters: cognitive and physical effects of aging stereotypes. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences* Vol. 58B, No. 4, 203–211.
- Levy, B. R. – Banaji, R. M. (2004): Implicit ageism. In: Nelson, T. D. (ed.): *Ageism*, 49–75.

- Moon, R. (2014): Meanings, ideologies, and learners' dictionaries. In: Abel, A. – Vettori, Ch. – Ralli, N. (eds.): *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. 15–19. July 2014, Bolzano/Bozen, 85–105. www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2014/euralex_2014_004_p_85.pdf (Letöltve: 2014. 09. 30.)
- Nelson, T. D. (ed., 2004): *Ageism. Stereotyping and prejudice against older persons*. Cambridge, MA: A Bradford Book, The MIT Press.
- (2005): Prejudice against our feared future self. *Journal of Social Issues* 61/2, 207–221.
- (2011): Ageism: the strange case of prejudice against the older you. In: Wiener, R. L. – Willborn, S. L. (eds.): *Disability and aging discrimination*. New York: Springer, 37–47.
- Pajzs Júlia (2008): Merre tart a lexikográfia? *Modern Nyelvoktatás* 14/3, 3–9.
- (2009): Szótár és társadalom. In: Fábián Zsuzsanna (szerk.): *Szótárírás és szótárírók*. Budapest: Akadémiai K. (= *Lexikográfiai füzetek* 4.), 81–96.
- Pecze Mariann (2007): „Aggizmus” – sztereotípiák és előítéletek az idősebbekkel szemben. *Recenzió. Educatio* 2007/1, 160–163.
- Sherrwood, P. (2000): The Label *pre-socialist* in Hungarian lexicography of the 1950s. In: Pynsent, R. B. (ed.): *The phoney peace: power and culture in central Europe 1945–1949*. London: School of Slavonic and East European Studies, 406–442.
- Szöllősy Éva (2009): Az ÉrtSz I. kötetének „cenzúrázásáról”. *Modern Nyelvoktatás* 12/3, 19–38.
- (2013/2015): *A férfiak és a nők képe modern értelmező szótárainkban*. (Disszertáció, 2013.) Budapest: Takács Etel Pedagógiai Alapítvány – ELTE Eötvös Kiadó.
- Urfi Péter (2009): Az időződés lélektana – Mit akar már megint az öreg? *Magyar Narancs* 2009/29.

SZÖCSNÉ ANTAL IRÉN
 ANYA – NYELV – BÚVÁR

Nyelvi játékok

146 oldal, 1490 Ft

Az *Anya – nyelv – bűvár* című könyv nyelvi fejtörőkkel csalogatja az olvasót egy kis kikapcsolódásra. A 17 csoportba gyűjtött feladatok között az egyszerű szókincesfejlesztő gyakorlatoktól a különböző játékok sora vonul fel. Lehet játszani az igékkel, melléknevekkel, számnevekkel, keresztnemekkel, növényekkel, állatokkal, mesterségekkel. De szerepel a könyvben eszperente feladvány és földrajzi fejtörő is. Az egyszerű feladatokkal bárki könnyen sikerélményhez juthat, de ha a bonyolultabb feladványokkal nehezebben boldogulna az olvasó, akkor sincs ok az elkeseredésre. A kötet végén minden játéknak megtalálható a megoldása.

Szöcsné Antal Irén közel negyvenéves tapasztalattal rendelkező magyartanárként alkotta meg és gyűjtötte kötetbe ezeket a játékokat, hogy sokaknak szerezzen vele örömet, tartalmas időtöltést. Búvárkodjanak bátran az anyanyelv tengerében, és fedezzék fel rejtett kincseit!

Megvásárolható a kiadóban:

TINTA KÖNYVKIADÓ

1116 Budapest, Kiskörös utca 10.; tel.: (1) 371-0501; fax: (1) 371-0502

E-mail: info@tintakiado.hu; honlap: www.tintakiado.hu